

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра економіки, права та управління бізнесом

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
_____ Н. В. Сментина
“___” грудня 2017 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра

зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

за магістерською програмою професійного спрямування

«Економіка, планування та управління бізнесом»

**на тему: «Державна підтримка розвитку малого підприємництва в регіоні
(на прикладі Одеської області)»**

Виконавець:

Студентка ЦЗФН

Черноусова Яна Едуардівна _____

/підпис/

Науковий керівник:

д.е.н., доцент

Сментина Наталія Валентинівна _____

/підпис/

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	6
1.1. Сутність малого підприємництва та його роль у національній економіці.....	6
1.2. Державна регуляторна політика у сфері підприємництва.....	16
1.3. Державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва.....	23
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	30
2.1. Стан розвитку малого підприємництва в Україні.....	30
2.2. Основні тенденції розвитку малого підприємництва в Одеській області.....	41
2.3. Аналітична оцінка державної регуляторної політики та основних перешкод для розвитку малого підприємництва в Україні.....	52
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	68
3.1. Інструменти реалізації державної регуляторної політики в Україні та заходи з її удосконалення.....	68
3.2. Основні стратегічні завдання з підтримки розвитку малого підприємництва в Одеській області.....	84
ВИСНОВКИ.....	97
Список використаних джерел.....	101
Додатки.....	107

ВСТУП

Актуальність теми. Кризові явища в Україні спонукають до пошуку шляхів підвищення ефективності функціонування економіки через використання різноманітних форм господарювання. Одна з таких форм – мале підприємництво, бо саме воно є важливим системоутворюючим елементом функціонування будь-якої господарської системи.

В економіці розвинених країн завдяки малим та середнім формам господарювання (більше 90 % всіх підприємств) забезпечується близько 30-70 % валового внутрішнього продукту (ВВП). Так, наприклад, у Великобританії МСБ охоплює 96 % підприємств країни і виробляє 30% ВВП; в Японії 80 % працездатного населення зайняте у сфері дрібних та середніх підприємств; в Італії ця частка становить 99 %. Таким чином, у розвинених країнах малі та середні підприємства давно стали ключовою і невід’ємною частиною системи ринкового господарювання.

В рейтингу Doing Business за сприятливістю ділового середовища Україна посіла у 2016 році 81 місце. Це свідчить про те, що хоча процеси становлення малого бізнесу в Україні розпочалися з початком незалежності, його функціонування та забезпечення розвитку перебуває в незадовільному стані, а це врешті-решт є результатом невваженої і необґрунтованої державної регуляторної політики у сфері малого бізнесу. Низка чинників перешкоджає розвитку вітчизняних суб’єктів малого підприємництва. Сучасний стан малого підприємництва свідчить про те, що подальший його розвиток без активного втручання держави може призвести до згортання економіки з відповідним посиленням соціальної напруги. Тому особливої актуальності набуває дослідження особливостей державної підтримки розвитку малого підприємництва.

Проблеми функціонування малого підприємництва були і залишаються об’єктом досліджень багатьох науковців. Цим питанням присвятили праці такі провідні українські науковці: В. Боронос, Л. Буряк, З. Варналій, О. Ватаманюк,

Л. Воротіна, С. Дрига, В. Збарський, Є. Іонін, О. Квасовський, Д. Книш, О. Ковалюк, М. Крупка, О. Кундицький, Р. Ларіна, С. Лобозинська, В. Ляшенко, І. Михасюк, З. Патора-Висоцька, В. Плиса, Ж. Поплавська, С. Реверчук, А. Хоронжий, М. Хураса та ін.

Мета роботи – дослідження теоретико-методологічних засад державної регуляторної підтримки у сфері малого підприємництва в Україні та розробка пропозицій щодо її вдосконалення.

У процесі дослідження були поставлені такі *завдання*:

- дослідити сутність та роль малого підприємництва в національній економіці;
- розглянути принципи, напрями та інституційне забезпечення державної регуляторної політики у сфері малого підприємництва;
- охарактеризувати напрями та засоби державної підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу;
- проаналізувати сучасний стан розвитку малого підприємництва в Україні;
- надати оцінку основних тенденцій розвитку малого підприємництва в Одеській області;
- проаналізувати особливості державної регуляторної політики та основні перешкоди для розвитку малого підприємництва в Україні;
- запропонувати заходи з удосконалення державної регуляторної політики в Україні;
- визначити основні стратегічні завдання з підтримки розвитку малого підприємництва в Одеській області.

Об'єктом дослідження є процес державної підтримки розвитку малого підприємництва в Україні та Одеській області.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні аспекти формування та реалізації державної регуляторної політики у сфері малого підприємництва в Україні та Одеській області.

Методи дослідження. У роботі застосовано метод теоретичного узагальнення та синтезу – для дослідження теоретичних засад державної регуляторної політики у сфері малого підприємництва; метод статистичного та економічного аналізу – при аналізі особливостей формування та розвитку малого підприємництва в Україні та Одеській області; таблично-графічний метод – для наочної ілюстрації результатів кваліфікаційної роботи; метод логічного узагальнення – під час формування висновків.

Інформаційна база дослідження. У якості інформаційної бази дослідження слугували дані, надані Інститутом проблем ринку та економіко-екологічних досліджень Національної Академії наук України, нормативно-законодавчі документи, офіційні статистичні дані щодо розвитку малого підприємництва в Україні та Одеській області, інформація з Інтернет-джерел.

Публікації та апробація результатів дослідження. За результатами дослідження підготовлено публікацію: Черноусова Я. Е. Державна підтримка розвитку малого підприємництва / Я. Е. Черноусова // Розвиток економіки та планування бізнесу в сучасних умовах: проблеми та шляхи вирішення: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 14-15 вересня 2017 р.). – Одеса: Ротапринт, 2017. – С. 123-124.

ВИСНОВКИ

Розглянувши теоретичні аспекти державної підтримки малого підприємництва, а також проаналізувавши тенденції розвитку малого бізнесу в Україні та Одеській області за останні роки, були сформульовані наступні висновки:

1. Мале підприємництво є важливим структуроутворюючим елементом національної економіки з ринковим механізмом господарювання та одним із основних інструментів її розвитку. Мале підприємництво (малий бізнес) являє собою самостійну, на власний ризик та розсуд, інноваційно спрямовану діяльність громадян-підприємців (фізичних осіб-підприємців) та підприємств (юридичних осіб), яка провадиться з метою отримання прибутку та задоволення суспільних і особистих потреб. Стабільно функціонуючий сектор малого підприємництва спроможний зменшити негативний прояв кризових процесів на економіку країни. В той же час саме малий бізнес найбільше потерпає від кризи, що підтверджує необхідність виваженої державної політики його підтримки.

2. Комплекс різних організаційно-правових засобів, включаючи сприяння підприємництву, планування, регулювання, поєднує в собі поняття державна регуляторна політика у сфері підприємництва. Проте державне регулювання підприємницької діяльності само по собі не є достатнім для створення сприятливого оточення підприємництва та потребує створення сприятливого макросередовища підприємницької діяльності, включаючи розвинуту інфраструктуру підтримки підприємництва, правові механізми стимулювання розвитку підприємницької діяльності та ефективної системи захисту прав і законних інтересів підприємців, а також суспільних і державних інтересів у сфері підприємництва.

3. Державна підтримка малого та середнього бізнесу являє собою сукупність дій з боку влади, які забезпечують розвиток та більш ефективне функціонування підприємницьких структур. прийняття державних програм розвитку підприємництва свідчить, що ця проблема набула значення державної

ваги. Вирішення проблем розвитку підприємництва є домінуючим фактором економічного зростання як в регіонах, так і в державі в цілому.

4. Втрата позицій деякими великими підприємствами і відносно більш висока стійкість МСП в кризових умовах призвели до зростання частки МСП в Україні. В Україні на сектор МСП доводиться 81% всіх зайнятих працівників і 60,1% доданої вартості, що є більш високими показниками, ніж у Польщі і Німеччині. При цьому середні підприємства в Україні є пропорційно більшими, ніж в ЄС, і забезпечують 33% робочих місць, а також 43,4% доданої вартості. У той же час, малі підприємства формують лише 16,7% доданої вартості та забезпечують робочими місцями 48% зайнятого населення.

5. Сектор підприємництва в Одеській області (як і в усій країні в цілому) – це, в основному, бізнес «заради виживання», бізнес фізичних осіб, зайнятих переважно в сфері торгівлі й наданні послуг. Такий стан справ певною мірою пояснюється цілою низкою серйозних прорахунків державної політики відносно малого підприємництва, які обумовлені, в першу чергу, неадекватними уявленнями про «керовану систему», внаслідок відсутності достовірної інформації щодо рівня розвитку підприємницького потенціалу, як в країні в цілому, так і на регіональному рівні. Бізнес потребує від влади пошуку нових збалансованих та виважених рішень з точки зору поєднання інтересів влади та бізнесу, які враховують поточну ситуацію та не створюють додаткового фіскального та регуляторного тиску, забезпечують здійснення необхідних реформ в Україні.

6. Державне регуляторна політика у сфері малого підприємництва в спрямована на вдосконалення та спрощення правового регулювання (дерегуляцію) господарських відносин, недопущенню прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів. Проте 73,2% керівників МСП не відчули жодного впливу дерегуляції на ведення власного бізнесу. Про погіршення умов діяльності повідомили 17,0% респондентів, тоді як про покращення – майже вдвічі менше – 9,8%. Залежно від сфери регулювання, від 40,0% до 77,2% опитаних повідомляють, що проходження регуляторних

процедур створює певні проблеми для діяльності та зростання їхнього бізнесу. Найбільш проблемною сферою для середніх підприємств є регулювання землекористування, тоді як для малих та мікропідприємств – валютне регулювання. Результати аналізу діяльності МСП засвідчили, що бізнес-середовище потребує подальшого поліпшення. Тому уряд повинен продовжувати зусилля із впровадження реформ.

7. Оскільки МСП мають важливе соціальне та економічне значення, держава має розширити підтримку підприємницьких ініціатив шляхом створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, збільшення поінформованості підприємців, сприяння доступу до фінансування тощо. Основою державної політики у сфері сприяння розвитку МСП мають бути принципи, які містяться в засадничому документі політики щодо МСП у ЄС – Small Business Act (SBA). Водночас, застосування цих принципів в Україні потребує їхньої адаптації до вітчизняних особливостей. Тому нами було визначено напрямки політики, які, з одного боку, відповідають принципам SBA, а з іншого – відповідають таким характеристикам: 1) враховують поточні потреби підприємств; 2) дозволяють зменшити структурні викривлення в секторі МСП; 3) враховують спроможність органів влади. Зокрема, враховуючи обмежені інституційні та фінансові можливості держави, важливу роль відведено бізнес-асоціаціям, які мають стати суб'єктом політики щодо МСП. Пропонується створити спеціальний уповноважений орган, який реалізовуватиме державну політику у сфері МСП, тоді як формування такої політики відводиться Міністерству економічного розвитку й торгівлі. Підкреслено також необхідність розвитку інфраструктури підтримки розвитку МСП як на національному, так і на регіональному рівнях.

8. Пріоритетного значення в Одеській області має отримати визначення пріоритетів розвитку підприємництва в регіоні; створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва; розробка регіональних програм розвитку підприємництва; створення «полюсів росту»; розробка гнучкої системи застосування фінансових механізмів підтримки підприємництва;

стимулювання малого підприємництва до розвитку інноваційної діяльності; запровадження механізму регіональних замовлень; створення мережі ринкової інфраструктури; організація інформаційно-консультативної підтримки; організація системи підготовки та перепідготовки підприємців і фахівців для сфери підприємництва. Відкритий відбір пріоритетів господарської діяльності, які мають високий трансформаційний потенціал для економіки, через проведення конкурсу інвестиційних проєктів, врахування і використання місцевих переваг та мобілізація місцевих економічних гравців як основних суб'єктів економічних змін є відправними точками стабільного розвитку бізнесу, якісного життя та благополуччя мешканців Одещини.

Список використаних джерел

1. Бех Н. Особливості розвитку та функціонування малого і середнього бізнесу в Україні / Н. Бех // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 1 (26). – С. 16-18.
2. Збарський В. К. Менеджмент малого та середнього бізнесу : навч. посіб. / Збарський В. К. – К. : ДАКККіМ, 2006. – 361 с.
3. Реверчук С. К. Малий бізнес : методологія, теорія і практика / С. К. Реверчук. – К. : ІЗМН. – 1996. – 192 с.
4. Киселев А. Теория и практика современного бизнеса (или как создать фирму и работать на себя) / А. Киселев – К. : Либра. – 1995. – 248 с.
5. Савченко В. Феномен предпринимательства (экспериментальный спецкурс) / В. Савченко // Российський економічний журнал. – 1995. – № 10. – С. 59-66.
6. Іванов Ю. Вступ до бізнесу / Ю. Іванов, Ю. Кравченко, М. Хоменко. – К. : Лібра, 1995. – 195 с.
7. Буряк Л. Д. Фінансовий менеджмент у малому бізнесі : навч. посіб. / Л. Д. Буряк. – К. : КНЕУ, 2007. – 423 с.
8. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств : підручник / Р. А. Слав'юк. – К. : УБС НБУ, 2007. – 550 с.
9. Варналій З. С. Мале підприємництво : основи теорії і практики / З. С. Варналій. – К. : Т-во «Знання», 2001. – 277 с.
10. Воротіна Л.І. Розвиток підприємництва в економіці України / Л. І. Воротіна // Вісник Київського університету. Економіка. – 1984. – Вип. 1. – С. 40-51.
11. Куликов В. Образование финансово-промышленных групп / В. Куликов, Г. Латышева, А. Николаев // Российський економічний журнал. – 1994. – № 1. – С. 16-22.
12. Становлення і розвиток малого бізнесу в регіоні : колективна монографія / за заг. ред. Н. І. Редіної. – Дніпропетровськ, 2008. – 508 с.
13. Ларіна Р. Р. Малий бізнес в Україні : роль та особливості розвитку в

національній економіці : монографія / Р. Р. Ларіна, О. В. Азаров. – Донецьк: «Вебер», 2007. – 300 с.

14. Malieva E. Russische Kleinunternehmer zwischen Ökonomie und Politik : Dissertation / E. Malieva. – Bremen, 2004. – 730 s.

15. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

16. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22 березня 2012 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

17. Kunze C. Klein- und Mittelunternehmen in Russland – Stiefkinder oder Stabilisierungsfaktor? / Cornelia Kunze .... [Hrsg. von Rolf H. Hasse ...]. – Leipzig : Leipziger Univ. – 2005. – 191 s.

18. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11 вересня 2003 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>.

19. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

20. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20171215>.

21. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20171203>.

22. Статистичний щорічник України за 2016 рік / Державна служба статистики України ; за ред. І. Є. Вернена. – Київ, 2017. – 611 с.

23. Статистичний збірник «Регіони України» за 2017 рік / Державна

служба статистики України ; за ред. І. Є. Вернена. – Київ, 2017. – Ч. II. – 687 с.

24. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва» за 2016 рік / Державна служба статистики України ; за ред. М. С. Кузнецової. – Київ, 2017. – 623 с.

25. Statistics on small and medium-sized enterprises [Електронний ресурс] / European Commission. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_small_and_medium-sized_enterprises.

26. Програма розвитку конкурентоспроможності малого та середнього підприємництва в Одеській області на 2017-2020 роки від 16 червня 2017 року № 405-VII [Електронний ресурс] / Одеська обласна рада. – Режим доступу : <https://oda.odessa.gov.ua/img/item/0/95.pdf>.

27. Програма соціально-економічного та культурного розвитку міста Одеси на 2017 рік від 07 грудня 2016 року № 1322-VII [Електронний ресурс] / Одеська міська рада. – Режим доступу : <http://omr.gov.ua/ru/acts/council/91053/>.

28. Про затвердження плану діяльності з підготовки проектів регуляторних актів у сфері господарської діяльності на 2017 рік : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1929 від 18 листопада 2016 року [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://me.gov.ua/>.

29. Доповнення до Плану діяльності з підготовки проектів регуляторних актів у сфері господарської діяльності на 2017 рік від 13 грудня 2017 року [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://me.gov.ua/>.

30. Дерегуляція та спрощення ведення бізнесу приваблять інвесторів в Україну [Електронний ресурс] / Національна Рада реформ. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/reformy/deregulyaciya-ta-rozvytok-pidpryyemnyctva>.

31. Біла книга «Політика розвитку МСП в Україні» : Як реалізувати потенціал малого та середнього підприємництва в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ier.com.ua/ua>.

32. Ващенко К.О. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в

Україні: Національна доповідь [Електронний ресурс] // К.О. Ващенко, З.С. Варналій, В.Є. Воротин, В.М. Геєц. – К., Держкомпідприємництво, 2008. – 226 с.

33. Національна програма розвитку малого та середнього підприємництва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2157-14

34. Джига О.В. Місце і роль малого та середнього бізнесу в економіці України: Науковий посібник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Economics/76690.doc.htm.

35. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова КМУ від 6 серпня 2014 року, № 385. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п>.

36. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу: монографія / [А.І. Бутенко, М.П. Войнаренко, В.І. Ляшенко та ін.]. – Донецьк: Інститут економіки промисловості НАН України, 2011. – 326 с.

37. Редькін Д.О. Особливості формування підприємницького середовища в Україні / Д.О. Редькін // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 3, Т. 1. – С. 243-245. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_3_1/243-245.pdf.

38. Зарубіжні практики розробки стратегій розвитку малого підприємництва на регіональному рівні / [уклад. Бей О., Томсон Г.]. – Canadian international development agency: проект PRISM, 2013. – 46 с.

39. Соціально-економічне становище регіонів: розвиток підприємництва / Статистична інформація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

40. Розвиток підприємництва: дані головного управління статистики в Одеській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua>.

41. Державна підтримка малого та середнього підприємництва [Електронний ресурс] / Програма «Лідерство в електронному врядуванні». – Режим доступу : <http://www.lev.org.ua/problem/state-support.html>.

42. Лех Г.А. Світовий досвід розвитку підприємств малого бізнесу / Г.А. Лех, М.М. Ільчишин, О.Я. Туркало // Науковий вісник НЛТУ України : збірник науково-технічних праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.15. – 400 с.

43. Державна підтримка малого та середнього бізнесу. Спеціальний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/USAIDLEV/ss-53544189>.

44. Офіційна статистика МСП в Україні: аналіз та пропозиції щодо вдосконалення: консультативна робота [Електронний ресурс]. – Київ, 2017. – 28 с. – Режим доступу : http://www.lev.org.ua/ua/articles/pp_SME_statistics_2017.html.

45. Квартальний моніторинг перешкод у розвитку МСП [Електронний ресурс]. – Випуск №7, 2017. – 10 с. – Режим доступу : http://www.lev.org.ua/ua/articles/SME_barriers_newsletter7.html

46. Ольвінська Ю.О. Напрями удосконалення механізму сприяння розвитку суб'єктів малого підприємництва / Ю.О. Ольвінська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – № 3. – С. 117–123.

47. Ольвінська Ю.О. Особливості державного регулювання малого підприємництва в країнах світу / Ю.О. Ольвінська // Державне управління: удосконалення та розвиток: наукове видання Академії муніципального управління. – 2015. – № 2.

48. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні / З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, Д.С. Покришка // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2 (31). – С. 49–54.

49. Сментина Н.В. Основні стратегічні завдання державної регіональної політики з підтримки розвитку підприємницького середовища / Н.В. Сментина, О.М. Муратов // Економічні інновації. – Випуск 39. – 2015. – С.310-316.

50. Регіональні програми розвитку малого і середнього підприємництва: структура, пріоритети, фінансування. – К.: Центр громадської експертизи, Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015. – 24с.